

Прикази

Reviews

Národopisný věstník. Bulletin d'ethnologie

Česká národopisná společnost, Praha, ročník XXXVI (78), 2019, číslo 1, 1–137.

Чешко етнографско друштво (*Česká národopisná společnost*) са седиштем у Прагу, које располаже великом мрежом сарадника (институција и појединаца) широм Чешке Републике, има више од једног века своје гласило: *Národopisný věstník* („Етнографски весник“). Овај часопис, као и часопис *Český lid* („Чешки народ“), основан 1891. године, два су најстарија часописа етнографског/етнолошког карактера у Чешкој Републици и уједно спадају у најстарије научне часописе у тој земљи. Први од два планирана броја за 2019. годину часописа *Národopisný věstník* нуди богат и за етнологе веома занимљив садржај, који ћемо овде приказати. То је уједно и прилика да се осврнемо на околности настанка и укупан историјат овог часописа, преко којег се прелама и читава историја етнографије (па и етнологије) као посебне научне дисциплине на подручју данашње Чешке Републике.

Последња деценија 19. века у Аустроугарској монархији била је обележена оснивањем етнографских друштава, као и етнографских музеја (Беч, Будимпешта, Лавов, Праг), што је допринело успостављању етнографије (чешки: *národopis*) као нове научне дисциплине. Те активности у чешким земљама (Бохемија, Моравска, Чешка Шлезија) биле су повезане са чешким свенародним покретом, који је посредно подржавао чешке државно-правне захтеве централној аустријској власти. У таквим околностима настала је идеја о организовању знамените Чешкословенске етнографске изложбе (*Národopisná výstava českoslovanská*), која је одржана четири године касније (1895) у Прагу. Иницијатор ове идеје био је Франтишек Адолф Шуберт (František Adolf Šubert, 1849–1915), биши новинар и политичар, теоретичар театра и тадашњи управник Народног позоришта (*Národní divadlo*) у Прагу. Идеја је изложена у априлу 1891. године на првом скупу „пријатеља чешке етнографије“ у Прагу. Уједно је закључено да је неопходно основати општечешко етнографско друштво, које би било главни организатор и носилац припреме Чешкословенске етнографске изложбе. Други скуп „пријатеља чешке етнографије“ у августу исте године конкретизовао је задатке у том правцу, а припрема оснивачког акта Друштва поверена је тада младом и агилном археологу (касније и познатом етнологу) Лубору Нидерлеу (Lubor Niederle, 1865–1944). На основу поднетих докумената, надлежно министарство у Бечу одобрило је оснивање Чешкословенског етнографског друштва (*Národopisná společnost českoslovanská*) почетком новембра 1891. године, те се ова година узима као почетна година у историјату Друштва. Стога је Чешко етнографско друштво објавило у Прагу 2011. године опсежну студију поводом 120 година свога

постојања: Vít Smrčka, *Dějiny psané národopisem. Věnováno 120. výročí založení Národopisné společnosti československé* („Историја писана етнографском. Посвећено 120. годишњици оснивања Чешкословенског етнографског друштва“).

Формална структура Друштва (органи и неколико секција) конституисана је нешто касније (крајем 1893. и почетком 1894. године), али су челници Друштва све време предано радили на припремању Чешкословенске етнографске изложбе, коју је 1895. године обишло преко два милиона посетилаца. Овој изложби су претходиле регионалне изложбе, које су обухватале и народне свечаности уз приказивање локалне фолклорне традиције. Сакупљен је огроман етнографски материјал, тако да је могла бити реализована (1896) и идеја оснивању Етнографског музеја у Прагу. Уследило је (1897) године и објављивање репрезентативног зборника посвећеног Чешкословенској етнографској изложби под насловом: *Národopisná výstava československá v Praze 1895*. Тај зборник је уједно пружио прву синтезу сазнања о народној (традицијској) култури чешког етникама, а акценат је био на народном градитељству, народним ношњама и обичајима. Идеја да се припреми и објави и *Енциклопедија чешкословенског народа* (*Encyklopedie československého lidu*), која је у то време такође била формулисана, није могла бити остварена до избијања Првог светског рата, иако су на разради концепције *Енциклопедије* били ангажовани изразити научни ауторитети: Емануел Коварж (Emanuel Kovář, 1861–1898) и Карел Хотек (Karel Chotek, 1881–1967). У оно време се употребом кованице *československá* („чешкословенска“) желео истаћи словенски карактер Чеха унутар Хабзбуршке монархије, у опозицији са политички доминантним етникумима: германском и мађарском. Тај се термин употребљавао једно време у Чехословачкој чак и у периоду између два светска рата.

Богата музејска збирка која је остала иза Чешкословенске етнографске изложбе отворила је простор за истраживачку и публицистичку делатност у оквиру Чешкословенског етнографског друштва и новооснованог музеја. Тако су првих десетак година постојала два гласила: *Národopisný sborník československý* („Чешкословенски етнографски зборник“) и *Věstník národopisného muzea* („Весник Етнографског музеја“). Ова су се гласила сјединила 1906. године у часопис *Národopisný věstník československý* („Чешкословенски етнографски весник“), те се ова година сматра почетном у историјату садашњег часописа *Národopisný věstník* („Етнографски весник“). Први и дугогодишњи уредник (1906–1931) овако насталог часописа био је проф. Јиржи Полипка (Jiří Polívka), историчар литературе и међународно признати фолклориста, који је обезбедио висок ниво часописа (у поређењу с другим европским етнографским часописима). Часопис је излазио чак и за време Првог светског рата, што није успевало часопису *Český lid*. Међутим, *Národopisný věstník* није излазио за време Другог светског рата.

У периоду после Другог светског рата, *Národopisný věstník* је делио судбину свог издавача. То је било условљено, с једне стране, обновом етнографских катедара на универзитетима у Прагу и Братислави, те оснивањем новог универзитетског семинара у Брну и Института за етнографију и фолклористику при Чехословачкој академији наука; с друге стране било је условљено политичким променама у Чехословачкој тих деценија. Тако се десило да је одлуком Министарства културе *Národopisný věstník* престао да излази 1953. године (појавио се један „закаснели“ број 1956. године). Оснивањем нове

струковне организације (1958–1962) при Чехословачкој академији наука, под називом *Společnost československých národopisců* („Друштво чехословачких етнографа“), био је сужен простор за деловање старог етнографског друштва, иза чега су се назирали не само политички већ и међугенерациски анимозитети. Ипак, почетком 1963. године дошло је до уједињења старог и новог етнографског друштва, али под називом млађег друштва (*Společnost československých národopisců*). Тако је у периоду 1966–1974. године часопис поново излазио, и то под називом *Národopisný věstník československý* („Чехословачки етнографски весник“). После једне деценије (1984), часопис је још једном обновљен и од тада излази у континуитету.

Политичке промене у Чехословачкој 1989. године, а затим и настанак две посебне републике (Чешке и Словачке), означили су и нову етапу у животу издавача часописа. Друштво се вратило својим изворним принципима и отворило се и за непрофесионалне посленике на пољу етнографског рада, чиме је стекло широку базу на територији целе Чешке Републике. У складу са важећом државном легислативом, Друштво је регистровано и данас делује на целој територији Чешке Републике као струковно и научно удружење грађана под називом (од 2002. године) *Česká národopisná společnost* („Чешко етнографско друштво“), а учлањено је у Савет научних друштава Чешке Републике при Академији наука Чешке Републике у Прагу. Његов основни циљ је да помаже развој етнологије у Чешкој Републици, реализацију њених задатака и пропагирање учинака ове научне дисциплине у свим срединама, а сарађује и са одговарајућим иностраним организацијама. Друштво спроводи анкету међу својим члановима о најизразитијим достигнућима у области етнологије у претходној години на територији Чешке Републике, те на основу гласања чланова додељује награду, која се уручује у оквиру познатог Међународног фолклорног фестивала у месту Стражњице (Strážnice), на југоистоку земље.

Часопис Друштва излази од 1993. године под садашњим називом: *Národopisný věstník* („Етнографски весник“). Током последње две деценије уредници су били: 2000. године (јубиларни годишњак) Мирослав Валка (Miroslav Válka); 2001–2002. Јиржина Веселска (Jiřina Veselská) и Мирослав Валка; 2003. Мирослав Валка; 2004–2017. Данијел Драпала (Daniel Drápala); од 2018. године поново Мирослав Валка. Чланови Савета Редакције били су истакнути етнологиз из Чешке Републике и иностранства (међу њима и Зорица Дивац и Милош Рашић из Београда).

Редакцији и Савету Редакције пошло је за руком да часопис профилишу као простор за сумирање и сучељавање резултата рада различитих генерација истраживача и посленика на пољу чешке етнологије, и то из разних средина и институција у земљи, а у оквиру широке скале методолошких приступа. Често доноси прилоге сарадника из иностранства, нарочито из Словачке, а има и прилога из Србије (Драгана Радојичић, Зорица Дивац, Милош Луковић). Преглед библиографије часописа до 2008. године даје студија Јиржине Веселске (Jiřina Veselská), *Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti*; vydává: Česká národopisná společnost, Praha 2008. О историјату часописа подробне податке пружају – поред наведене студије (2011) Вита Сморчке о Чешком етнографском друштву – такође радови: Vít Smrčka, *Vznik a vývoj Národopisného věstníku československého do roku 1945*, *Národopisný věstník*, XXIII

(65), 2006, 5–13; Miroslav Válka: *Národopisný věstník československý jako tisková platforma Národopisné společnosti československé a nástupnických organizací*, Český lid, C (100), 2013, 107–120.

Národopisný věstník је евидентиран у међународним базама: SCOPUS, ERIH PLUS (*European Reference Index for the Humanities*), AIO (*The Anthropological Index Online of the Royal – Anthropological Institute*), CEJSH (*Central European Journal of Social Sciences and Humanities*). Текстови се објављују у часопису на чешком, словачком и другим словенским језицима, као и на светским језицима, а садржај броја има и енглеску верзију. Часопис излази два пута годишње (у јуну и децембру) и има стандардизовану структуру: студије и материјали, укључујући и иностране (сви се прилози рецензирају); прилози чланова Чешког етнолошког друштва – дописника Часописа; написи о личностима (*in memoriam*, јубилеји истакнутих чланова); прикази (књига, изложби, конференција); вести од значаја за Друштво.

Овакву структуру има и број часописа *Národopisný věstník* који овде приказујемо. Главни одељак под називом „Студије“ садржи пет прилога:

1) Рудолф Шрадек ([Rudolf Šrámek], Катедра чешког језика и литературе Педагошког факултета Масариковог универзитета, Брно): „Насељавање подручја између река Олшаве, Мораве и Бечве и његов одраз у тамошњој топонимији“ (стр. 5–42).

2) Роман Малах ([Roman Malach], Музеј региона Босковицко): „О почецима интересовања за народно градитељство у региону Босковицко. Напомене уз стогодишњицу смрти Франтишека Липке (стр. 43–50).

3) Ондреј Волчик ([Ondřej Volčík], Институт европске етнологије Филозофског Факултета Масариковог универзитета, Брно): „Арношт Кубеша као представник фолклорног покрета на Валашку (стр. 51–66).

4) Јоана Маурер ([Joanna Mauger], Институт европске етнологије Филозофског Факултета Масариковог универзитета, Брно): „Други живот ‘парженица’. О феномену популарности и универзалног коришћења гајтанске декоративне апликације на традиционалним мушким чакширама из области пољских Карпата“ (стр. 67–82).

5) Драгана Радојичић (Етнографски институт САНУ, Београд): „Етнографија, етнологија у Југославији од 1918. до 1941. године“ (стр. 83–98).

Р. Шрадек је усредсредео пажњу на подручје између река Мораве и њених левих (источних) притока: Бечве и Олшаве. Реч је о подручју на крајњем истоку Моравске (па тиме и целе Чешке Републике), која се граничи са Словачком (државна граница иде гребеном Белих Карпата и Јаворникâ). Већи део овог подручја (осим јужног окрајка) припада етнографском региону Валашко (чешки: *Valašsko*), с веома специфичном традицијском културом, која је настала као резултат прожимања староседелачког и новонасељеног (сточарског) становништва током тзв. Колонизације на влашком праву (XVI–XVIII век). Наглашавајући да су процеси насељавања саставни чиниоци укупних промена у социјално-културној и етничкој структури једне шире популације, аутор истиче да проучавање оваквих процеса захтева интердисциплинаран и комплексан приступ. Уважавајући резултате других научних дисциплина о миграционим и другим

карактеристикама подручја којим се бави, Р. Шрамек се определио за ономастичку интерпретацију, али је за предмет истраживања имао само топономастику (а не и антропонимију). Анализира топониме не само према актуелним облицима него и у светлу историјских докумената, те тако указује на њихову генезу. Материјал је изложио помоћу 16 топономастичких карата, које су посвећене појединим топономастичким моделима (на пример: месна имена са суфиксима *-anu*, *-ice*, *-ovice* итд.). Посебно тумачи примере лексикалних карпатизама (*газда*, *ватра*, *гајде*, *валах*, *Бескид* и др.), који су ушли у локалну топонимију, а имају везе и с балканским простором. Закључује да су властита имена (па и топоними међу њима) носиоци информација о најразличитијим језичким, културним и економским контактима и прожимањима на неком простору, те их стога ваља пажљиво диференцирати и тумачити.

Р. Малах је истраживач с научним звањем, а професионално је везан за Музеј региона Босковицког у Моравској (овај се регион простире северно од Брна и обухвата некадашње административне округе Босковице, Бланско, Јевичко и Кунштат). Указао је на почетке интересовања (друга половина 19. века) за народну (традицијску) културу у овом региону (посебно за градитељство), а већи део рада посветио је доприносу који је у том погледу пружио Франтишек Липка (František Lipka, 1863–1917). Реч је о фармацеуту родом из тог краја, који се после неколико година апотекарске праксе на подручју Бохемије повратио у завичајни регион и (уз рад у својој апотеци) посветио се регионалној историји Босковицка и његовој кастеологији, кампанологији, епиграфици, археологији и етнографији. Главни импулс за етнографско ангажовање добио је током припрема за Чешкословенску етнографску изложбу у Прагу, када је одржана и припремна регионална изложба у Босковицама (1892). Оставио је мноштво документационих фотографија и цртежа са етнографским мотивима (нарочито о народном градитељству) и један је од оснивача Музеја у Босковицама. Прилог Р. Малаха, посвећен стогодишњици смрти Ф. Липке, пружа пример драгоценог доприноса етнографским истраживањима које могу пружити локални истраживачи (и кад нису професионални етнографи).

Прилог О. Волчика на сличан начин осветљава пример другог ентузијасте на пољу етнографског рада и педагошког стимулисања у том правцу. Средњошколски професор географије и историје Арношт Кубеџа (Arnošt Kubeš, 1905–1993) остао је запамћен на подручју региона Валашко као изразити представник фолклорног покрета у међуратном периоду и првим деценијама после Другог светског рата. Радећи у неколико места на Валашку, А. Кубеџа је развијао код својих ђака љубав према фолклору (песме, плесови, усмена књижевност) и укупној народној традицији тог региона. Био је организатор више фолклорних кружока младежи, који су активно учествовали у разним пригодним свечаностима и манифестацијама у региону, али су наступали и у иностранству (Југославија, Румунија). Веома се залагао код власти, па и у контактима с оновременим ауторитетима у етнологији (нпр. с Драхомиром Странском), да етнографија буде заступљена у наставним програмима. Објављивао је етнографске радове у локалним гласилима. Својим радом на пропацирању фолклора и неговању народне традиције, уз лични пример ентузијасте на том пољу, педагошки је снажно утицао на младе, од којих ће неки касније постати истакнути етнологзи (Јарослав Штика, Јиржи Лангер). Успомену на А. Кубеџу

неговале су генерације његових ђака, а томе служи и посебан фонд у архиву Валашког музеја на отвореном, у граду Рожнов под Радхоштем.

Прилог Ј. Маурер посвећен је феномену савремене популарности и универзалног коришћења једног фолклорног мотива на народној ношњи. Реч је декоративном детаљу на традиционалним мушким сукненим чакширама становника у области пољских Карпата (пољски: *Górale*), који се на пољском назива *parzenice* (на чешком *pařenice*). Уздуж разреза на чакширама с предње стране (дакле: у пару) пришива се апликација од танких вунених гајтана у облику веома декоративних симетричних гранчица или расцветаних пупољака. Форма овог мотива некада је била карактеристична за поједине предеоне целине пољских Карпата које је насељавало сточарско становништво, а сведочила је о вишем социјалном статусу особе која је располагала таквим одевним предметом. Слични мотиви коришћени су и у суседним пограничним карпатским областима у Словачкој и Моравској. Иако је овај декоративни детаљ традиционалне мушке ношње привукао пажњу етнографа већ почетком 20. века, први материјални докази његове употребе потичу тек из друге половине 19. века, и то прво из пограничног подручја Пољске са Словачком („Горња Угарска“) да би се касније мотив проширио на целу област пољских Карпата. У међувремену је постао изразити елемент локалног идентитета. Међутим, данас (у време размаха туризма, потрошачке привреде и масовне културе), овај ликовно веома атрактиван детаљ нашао је своју примену при изради разних предмета: свечане мушке, женске и деље цивилне одеће, прозвода од коже, посуђа, сувенира, графичких приказа, свештеничких одора и слично, а јавља се чак и на модерним тетоважама. Тако је некадашњи симбол пољских горштака (*Górale*) почео „други живот“ и постао елемент масовне културе у Пољској, доприносећи уједно и популаризацији фолклорних мотива.

Д. Радојичић је у свом прилогу дала исцрпан преглед историјске вертикале етнографије/етнологије у свим земљама југословенске државе у периоду између два светска рата (1918–1941), с тежњом да „укаже на слојевитост репрезентативних делатника научне прошлости, који су стварали мапу институција, праваца истраживања и дела“ у том периоду. За сваку од појединих југословенских земаља (Србија, Хрватска, Словенија, Босна и Херцеговина, Македонија, Црна Гора) дала је и напомене које се односе на претходни период, када су се зачињала истраживања (прото)етнографског карактера или се постепено конституисала етнографија (негде и етнологија) као посебна научна дисциплина. Констатовала је да је на целом простору Југославије између Првог и Другог светског рата етнологија почела да гради и своје конститутивне позиције, пре свега преко мреже реорганизованих старих или потпуно нових институција (музеји, универзитетски семинари, фолклорни институт и сл.) и издавањем стручних часописа, уз изразит допринос истакнутих појединаца, као што су Јован Цвијић, Тихомир Ђорђевић, Јован Ердељановић, Станоје Станојевић, Глиша Елезовић, Атанасије Пејатовић, Светозар Томић и други у Србији; Антун Радић, Владимир Ткалчић, Божидар Широла, Милован Гаваци и други у Хрватској; Карл Штрекељ, Јосип Мала, Нико Жупанич, Вилко Новак и други у Словенији; Ђиро Трухелка, Владислав Скарић, Миховил Мандић, Петар Мирковић, Хамдија Крешевљаковић и други у Босни Херцеговини; Тихомир Ђорђевић, Сима Тројановић, Војислав Радовановић, Миленко Филиповић, Бранислав Русић и други у Македонији; Андрија Јовићевић, Петар Шобајић, Радослав Вешовић,

Стеван Дучић, Никола Ђоновић, Милисав Лутовац и други у Црној Гори. Д. Радојичић закључује да су у међуратном периоду етнографија и етнологија у Југославији првенствено биле фокусиране на очување руралне традиционалне културе и начина живота, као подлоге народног (не примарно етничког) идентитета. Тако се етнологија као научна дисциплина превасходно сводила на сакупљање грађе о сопственом народу, мада су у то време већ постојале могућности да се етнологија окрену и модерним етнологским и антрополошким методама, какве су већ биле афирмисане у Европи.

Одељак „Материјали“ у овом броју Часописа садржи један прилог који се налази у архиву Чешког етнографског друштва (рукопис је настао 1961. године): Марије Јакши (Marie Jakší): „Дечије игре последњих година XIX века и на почетку XX века у Баворову (округ Стракоњице)“ (стр. 99–107). Ауторка је била дописник Чешког етнографског друштва, а у већ поодмаклом животном веку детаљно је описала девет дечијих игара из свог детињства које су упражњаване у месту Боваров (*Bavorov*), округ Стракоњице (*Strakonice*) у јужном делу Бохемије.

Одељак „Вести о личностима“ (стр. 108–122) садржи два написа *In memoriam* и четири написа посвећена животним јубилејима истакнутих научника и посленика на пољу етнологије. Написи *In memoriam* (с библиографијом) односе се на: 1) етнологкињу Еву Давидову (*Eva Davidová*, 1932–2018), која се бавила пре свега културом и обичајима Рома у Чешкој Републици и Словачкој; 2) етнографа и музејског радника Карела Павлиштика (*Karel Pavlišťík*, 1931–2018), који се бавио првенствено истраживањем традиционалне културе завичајног подручја југоисточне Моравске. Редакција Часописа објавила је честитке (с одабраним речима, пуним признања) поводом јубилеја својих истакнутих почасних чланова: Јитке Стањкове (*Jitka Staňková*), Соње Швецове (*Soňa Švecová*) и Јиржине Лангхамерове (*Jiřina Langhammerová*). Такође су објављени пригодни текстове поводом јубилеја Нађе Валашкове (*Nad'a Valášková*), Силве Смутне (*Silva Smutná*) и Павела Попелке (*Pavel Popelka*).

У одељку „Прикази књига“ (стр. 123–128) налазе се прикази три зборника радова који су објављени у Чешкој Републици: 1) Marta Botiková, Miroslav Válka (eds.), *Ethnology for the 21st Century. Bases and Prospects*, Brno 2017; 2) Petr Číhal (ed.), *Erotika v lidové kultuře*, Uherské Hradiště 2017; 3) Juraj Podoba, Radek Bryol (eds.), *Cestou napříč obory a krajinami. K životnímu jubileu vědce a muzejníka Jiřího Langra*, Rožnov pod Radhoštěm 2017.

У одељку „Прикази изложби и конференција“ (стр. 129–135) приказане су три тематске изложбе етнологског карактера: у Опави (Чешка Шлезивија) 2018. године, те у Брну и Дачицама (Моравска) 2019. године. Приказана је и научна конференција под називом *Ethics, Religion & Philosophy*, која је одржана у Токију 2019. године.

На крају (стр. 135) објављена је вест да је у новембру 2018. године *Národopisný věstník* уврштен у дата базу SCOPUS, чиме се – како је констатовано – овај часопис „много више отвара свету“. Иза тога (стр. 137) следи садржај овог броја часописа на енглеском језику.

Милош Луковић